

שמסרו ילדים יהודים בפולין זמן קצר לאחר שחרורם.
- התצלומים המלווים את הגיליון נלקחו מספרו של עמנואל רינגלבלום, "יומן ורשימות מתקופת המלחמה", בהוצאת "יד ושם", ומהאלבום "צלם הילך בגטו" בהוצאת בית לוחמי-הגטאות, המכיל את התצלומים של הצלם הידוע מנדל גרוסמן מגטו לודז'.

- בחוברת גם מאמר ביקורת של ציפורה הורביץ, על ספר הזיכרונות מימי השואה של אלונה פרנקל, "ילדה", וכן מאמר ביקורת של ד"ר אפרים אופיר על הספר "תולדות השואה - רומניה" מאת ד"ר ז'אן אנצ'ל.

- כן יש בחוברת תערוכה בנושא "פנים להתנגדות - נשים בשואה", שהוכנה ועוצבה על ידי צוות של "מורשת", והוצבה בניו יורק בחודש יוני 2004.

ג' ברגסון

הערה: מסיבות טכניות איחרנו על הנושא לקראת השואה, אנו מבקשים לשמור עליו לשנה הבאה.

מורשת

לזכרם של ניצולי השואה

קהילת בולגריה

קטעים מתוך הספר "לחיות את החלום" של לילי מלמד לוי, הוצאת יד ושם, תשס"ב.

הקהילה היהודית של בולגריה היא אחת הבודדות מבין הקהילות היהודיות באירופה ששרדה כמעט בשלמותה ממלחמת העולם השנייה. רבים מניצולי השואה מתייחסים לארץ מוצאם כאל מקום שבגד בהם בגידה נוראה, מקום אפל וארור שחרת לעד צלקת עמוקה וכאובה בבשרם ובנפשם. לא נשארו בהם געגועים לנופים, לסביבה או לתושבים. ואילו אנחנו, יהודי בולגריה, זוכרים אותה כארץ הטובה, שלא הפקירה אותנו בידי המרצחים. במציאות הנוראה של השואה, הישרדותה של קהילה קטנה הוא נס גדול ומיוחד. מאתנו, כמעט מכולנו, נחסכו הרעב והחולי, הזווועה והעינויים, מחנות המוות והמשרפות.

יהודי בולגריה אינם יכולים לשכוח או למחוק את הפרק המופלא הזה בתולדותיה של הארץ שנולדו בה: בתקופת מלחמת העולם השנייה, למרות הממשלה הפשיסטית והארגונים האנטישמיים ולמרות הלחץ שהפעילו הנאצים, סירבה בולגריה למסור את אזרחיה היהודים לידי הצורך ולאפשר לו לשלוח אותנו

אנחנו, היהודים, חבים את חיינו לכל האנשים הנפלאים, השלווים וההגונים שלצדם ובתוכם חיינו במשך מאות בשנים. בשעתנו הקשה הם לא התכחשו לנו, כי אם הקימו קול מחאה אדיר שהגיע עד ארמון המלך.

המציאות הקשה של מלחמת העולם השנייה פגעה כך או אחרת גם במקום המבטחים, כביכול, שבו התגוררנו, וברור כי היו רבים מבין יהודי בולגריה שסבלו וגם נפגעו. בלב רבים השתמרו הכעס, הכאב והצלקות שלא הגלידו. ולכן, אף שלא נשלחנו למחנות השמדה ולתאי הגזים, אנו נושאים עמנו עד היום את הטראומה של הפחד הנורא, הדיכוי המשפיל והסבל הרב שנגרם לנו מידי של המשטר הפשיסטי ששלט בבולגריה.

תקופת המלחמה האיומה הולכת ומתרחקת מאתנו, אך ככל שהזמן חולף כן מאבדות ההתרחשויות מעצמתן, ולעתים גם מאמינותן. בספרי איני מתכוונת לשפוט או לדון את מה שאירע לקהילה היהודית בבולגריה, מפני שאיני מתכוונת לדון באירועים מבחינה היסטורית. על כך נכתבו כבר ספרים רבים. כל כוונתי היא לספר ממקור ראשון את חוויותי מהתקופה הנוראה של השואה ואת סיפורי האישי כחלק מסיפורה של הקהילה היהודית הקטנה ברוסיה והקהילה היהודית כולה בבולגריה.

סיפור החיים שאני מעלה בספרי מסופר לפי זיכרונותי ולפי זיכרונותיהם של רבים מקרובי ומידידי. אנחנו השרידים האחרונים של אלה שהיו שם בזמן שבו התרחשה ההיסטוריה הקשה. היינו עדים לאירועים. האמת שלנו היא מה שראינו בעינינו, מה שחווינו ומה שהרגשנו. יש להניח שהסיפור שלי הוא גם סיפורם של חלק גדול מבני הקהילה היהודית בבולגריה.

פחות משליש מחיי עברו בארץ הבלקנית היפה. אם כי שנותיי בגלות מעטות הן יחסית לגילי, יש לתקופה זאת של חיי משקל רב, והיא משמעותית מאוד בהתפתחותי האישית. שם נולדתי, שם גדלתי, שם עוצבה דמותי. שם נעוצים שורשיי. אינני יכולה לשנות או לשכוח זאת, וגם איני רוצה לשכוח. עד היום, אף-על-פי שעברו עשרות שנים מאז, נשאר בפי המבטא הבולגרי. לכן גם איני צריכה אלא להגיד את המילה "שלום" ומיד שואלים אותי "את מבולגריה?". אני רוצה להשיב "אני מישראל", אך ביני לבין עצמי אני יודעת עד כמה מקום הולדתו של האדם מטביע את חותמו עליו לנצח.

הילדות הרחוקה שלי, שקדמה למלחמת העולם השנייה, הייתה שגרתית ושלווה. עדיין שמורים בזיכרונותי בית אבא החם, המשפחה האוהבת, החברים, השכנים והקהילה הקטנה של העיר רוסה שבה נולדתי.

העיר רוסה שוכנת בצפון בולגריה, על גדות הנהר דנובה שבאותם ימים רחוקים

היו מימיו כחולים וצלולים. בחלק זה שלו הנהר משמש גבול טבעי בין בולגריה לרומניה.

ערב מלחמת העולם השנייה חיו בעיר רוסה כ-3,800 יהודים. מרביתם עלו לישראל מיד עם קום המדינה. רק עשרות בודדות מיהודי העיר בחרו לקשור את גורלם עם גורל העם הבולגרי, והם עזבו את עיר מולדתם ועברו לעיר הבירה סופיה.

השנים עברו, ועירי התרוקנה מיהודיה. אבל היא שמורה בזיכרונותי עד היום, עם כל היופי והחמימות בה. עדיין הכול מוחשי כל כך, חי ופועם בלבי. שמורים עמי צלילים רכים ורחשים נעימים של מעוף ציפורים וצחוק ילדים. זיכרונותי ספוגים בניחוח פריחת האביב והאדמה הרטובה בסתיו.

חיי בימים ההם נעו מפסגות של שמחה ואושר למורדות של עצב, כאב, צער, פחד ואבדן. אלה הן פיסות חיי, עברי הפרטי. אני מקווה שישנם גם אחרים הזוכרים את אותם הנופים המרהיבים, את כחול השמים, את משב הרוח בשדות הירוקים, את השמחה ואת העצב, ומביטים לעתים לאחור בגעגועים ובחיבה. את ספרי כתבתי לעצמי. כתבתי אותו כדי להנציח ולבטא עולם יהודי ההולך ונבלע בתהומות השכחה. אם יצליחו זיכרונותי להיות לפה לאחרים - לעורר זיכרונות ולהחזיר נשכחות - יהיה זה שכרי.

בראש ובראשונה חייבת אני תודה ליד ושם ובמיוחד לד"ר בלה גוטרמן ולגב' מרגלית שלאין, על שמצאו את זיכרונותי ראויים לפרסום.

תודה לכל אנשי ההוצאה לאור של יד ושם ולד"ר גוטרמן העומדת בראשם, על עבודתם המסורה והמקצועית.

תודה לחברתי היקרה גב' טלילה כהן על העזרה, התמיכה והעידוד לאורך כל הדרך.

ותודה לכל מי שעזר, יעץ ותרם להוציא ספר זה לאור.